

Rıza Nur'un Polonyalı Türkolog Tadeusz Jan Kowalski ile Mektuplaşmaları

Hilal Oytun ALTUN¹

¹*Doç. Dr., Jagiellonian University, hilal.altun@uj.edu.pl,*

¹ORC-ID: 0000-0003-0813-9843

Soner ATALAN²

²*Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, soneratalan@gmail.com,*

²ORC-ID: 0000-0002-8950-1498

Geliş Tarihi/Received:

25.11.2025

Kabul Tarihi/Accepted:

20.12.2025

e-Yayım/e-Printed:

31.12.2025

ÖZ

Polonyalı Türkolog ve şarkiyatçı Tadeusz Jan Kowalski'nin Türk bilim adamlarıyla yazışmaları, yalnızca bireysel ilişkiler bağlamında değil, aynı zamanda dönemin Türkoloji anlayışını, Türkolojinin gelişimini ve uluslararası bilimsel etkileşim ağlarını anlamak açısından da dikkate değerdir. Bu nedenle, Kowalski'nin yazışmaları bir makale serisi hâlinde yayıma hazırlanmaktadır. Serinin ilk dört yazısı sırasıyla Hüseyin Namık Orkun, Ahmet Caferoğlu, Mahmut Ragıp Kösemihal ve Alessio Bombaci ile Tadeusz Kowalski arasında gerçekleşen mektuplaşmaları ele almaktadır. Bu çalışmalardan Orkun ve Bombaci ile olan mektuplaşmalar yayımlanmış olup Caferoğlu ve Kösemihal ile olan mektuplaşmalar ise yayım sürecindedir.

Bu makalede Tadeusz Jan Kowalski ile Türk siyasetçi, hekim ve tarihçi Dr. Rıza Nur'un 1930–1937 yılları arasındaki mektuplaşmaları ele alınmaktadır. Polonya Bilimler Akademisi (PAN), Polonya Öğrenim Akademisi (PAU) arşivlerinde bulunan mektup, mektup müsveddesi ve kartpostallar, kronolojik olarak incelenmiş; mektup içerikleri bilimsel iş birlikleri, akademik tartışmalar ve dönemin siyasi koşullarının iki bilim adamı üzerindeki etkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Bu yazışmalar, Türk ve Polonya entelektüel dünyaları arasında kurulan nadir bir akademik köprünün izlerini taşımakta ve dönem Türkolojisinin çok uluslu doğasına ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tadeusz Jan Kowalski, Rıza Nur, Türkoloji, Bilimsel Yazışmalar, Mektup, Polonya, Krakov.

The Correspondence Between Rıza Nur and the Polish Turcologist Tadeusz Jan Kowalski

ABSTRACT

The correspondence between the Polish Turkologist and Orientalist Tadeusz Jan Kowalski and Turkish scholars is noteworthy not only in terms of personal relations but also for understanding the conception of Turkology during the period, the institutionalization of the discipline, and the networks of international scholarly interaction. For this reason, Kowalski’s letters are being prepared for publication as a series of academic articles. The first four installments of the series examine the correspondence between Kowalski and, respectively, Hüseyin Namık Orkun, Ahmet Caferoğlu, Mahmut Ragıp Kösemihal, and Alessio Bombaci. Of these, the exchanges with Orkun and Bombaci have already been published, while the studies on Caferoğlu and Kösemihal are currently under review.

This article, as the fifth publication within this framework, focuses on the correspondence that took place between Tadeusz Jan Kowalski and the Turkish politician, physician, and historian Dr. Rıza Nur between the years 1930 and 1937. Letters, drafts, and postcards preserved in the archives of the Polish Academy of Sciences (PAN), the Polish Academy of Arts and Sciences (PAU), and the Rıza Nur Library in Sinop have been examined chronologically. The study evaluates the scientific collaborations, academic debates, and the impact of the political climate of the time on both scholars. The letters are approached not only as scientific documents but also as rich sources reflecting humanistic and cultural dimensions. These exchanges represent a rare academic bridge between the intellectual worlds of Turkey and Poland, and they shed light on the multinational nature of early 20th-century Turkology.

Keywords: Tadeusz Jan Kowalski, Rıza Nur, Turkology, Scholarly Correspondence, Letter, Poland, Krakow

1. GİRİŞ

Tadeusz Jan Kowalski'nin (1889–1948) Krakov'da bulunan PAN (Polonya Bilimler Akademisi) ve PAU (Polonya Öğrenim Akademisi) Arşivleri'nde saklanan kişisel belgeleri, özelde Türkoloji, genelde ise bilim tarihi açısından değerli bir kaynaktır. Söz konusu arşivde, dünyanın farklı coğrafyalarından yaklaşık beş yüz kişi tarafından Kowalski'ye gönderilmiş dört bini aşkın mektup ile kendisinin meslektaşlarına göndermek üzere kaleme aldığı mektup müsveddeleri yer almaktadır (Poradzisz 1973: 59). Bu yazışmalar, Kowalski'yi, Türkçe kaynaklarda “Ehl-i İlm Cemiyeti” olarak geçen ya da orijinal adıyla *république des lettres/ republic of letters* olarak bilinen, farklı milletlere mensup bilim adamlarının erken modern çağda mektuplar aracılığıyla sürdürdükleri entelektüel ilişkiler ağının 20. yüzyıldaki bir temsilcisi olarak görmemize olanak vermektedir (Stachowski 2025: 421).

Kowalski'nin Türk bilim adamlarıyla yazışmaları, yalnızca bireysel ilişkiler bağlamında değil, aynı zamanda dönemin Türkoloji anlayışını, Türkoloji disiplininin gelişimini ve uluslararası bilimsel etkileşim ağlarını anlamak açısından da değer taşımaktadır. Bu anlayışla, adı geçen yazışmalar bir makale serisi hâlinde yayınlanmaktadır: Serinin ilk dört yazısı sırasıyla Hüseyin Namık Orkun (1902–1956), Ahmet Caferoğlu (1899–1975), Mahmut Ragıp Kösemihal (Gazimihal, 1896–1965) ve Alessio Bombaci (1889-1948) ile Tadeusz Kowalski arasında gerçekleşen mektuplaşmaları ele almaktadır. Bu çalışmalardan Orkun ve Bombaci ile olan mektuplaşmalar yayınlanmış olup (Altun 2025a; 2025b) Caferoğlu ve Kösemihal ile olan mektuplaşmalar ise yayın sürecindedir. Elinizdeki çalışma ise Tadeusz Kowalski ile Dr. Rıza Nur (1879–1942) arasında 1930–1937 yılları arasında gerçekleşen mektuplaşmaları konu edinmektedir. PAN ve PAU Arşivi'nde Kowalski'nin Rıza Nur'a göndermek üzere hazırladığı iki mektuba ait müsveddeler bulunmaktadır. Tadeusz Kowalski'nin Dr. Rza Nur'a yazmış ve göndermiş olduğu mektuplar hâlihazırda Sinop Rıza Nur Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.

2. TADEUSZ JAN KOWALSKI

Tadeusz Kowalski, 20. yüzyılın ilk yarısında Polonya'da Doğu bilimlerinin kurumsallaşmasında öncü rol üstlenmiş bir oryantalisttir (Caferoğlu 1949, 245-248; Zoborski 1999, 410; Yüce 2002, 228-229; Stachowski 2024, 169; Altun 2025a, 24-25). Kariyerinin başında Arap şiiri ve yüksek edebiyatla ilgilenen Kowalski'nin 1914–1915 yıllarına ait ilk yayınları bu alandadır. Jan Łoś'un yayınladığı *Pamiętniki janczara (Yeniçerinin Anıları)* adlı eserdeki Türkçe sözcükler üzerine yaptığı kısa açıklamalar dışında, ilk yıllarındaki çalışmalarının odağı klasik Arap edebiyatıdır (Stachowski 2024, 169). 1920'li yıllardan itibaren akademik ilgisini giderek Türkolojiye ve Kıpçak Türkçesine yönelten Kowalski, *Kıpçakça Dil Anıtları* adını verdiği Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinleri üzerine çeviri ve analizleri ile¹ bu alanın gelişmesine hizmet etmiştir. Bu kaynakları yalnızca dil bilimi açısından değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bağlamda da değerlendirmiş; yazı dili, dinî bağlam, etnik aidiyet ve toplumsal yapı konularında önemli veriler ortaya

¹ Kowalski'nin Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi üzerine çalışmaları için bk.: Kowalski, T. (1936). Ormianskie Oprawy Lwowskich Książek XVI Wieku, *Rocznik Orientalistyczny*, XI, ss. 214-219.; Kowalski, T. (1938). *Wyrazy kipczackie w języku Ormian polskich*. Zakłady Graficzne Znicz, Wilno.

koymuştur. Kowalski'nin Karaylar ve Karay Türkçesi üzerine yaptığı araştırmalar da zikre değerlidir. Karaylar, İbrani alfabesiyle yazılmış Türkçe metinler üretmişlerdir ve Kowalski, bu yazılı mirasın dil özelliklerini ve tarihî arka planını incelemiştir.²

3. DR. RIZA NUR

1879'da dünyaya gelen Dr. Rıza Nur'un, kendi ifadesiyle, "ilk malum cediti", "Sinop'ta, kalenin Hisar denilen kısmındaki caminin imamı imiş." Hatıralarını yazdığı tarihten 150–200 sene evvel yaşadığını belirttiği bilinen bu ilk atanın mesleği dolayısıyla da sülale, İmamoğlu adıyla anılmış (Rıza Nur 1967, 54; Tanyu 1962, 7).

Rıza Nur, iptidai eğitiminin ardından İstanbul'daki Soğukçeşme Rüşdiyesine yazıldı. 1895'te bu okulu bitirip Tıbbiye İdadisine girdi ve 1901 yılında Askerî Tıbbiyeden mezun olarak yüzbaşı doktor rütbesiyle Gülhane Hastanesinde ihtisasına başladı (Rıza Nur 1967, 80; Tanyu 1962, 7). Bu ihtisası, *Fenn-i Hitân* adlı sünnetçiliğe dair çalışmasıyla 1905'te tamamladı (Tanyu 1962, 7; Birinci 2008, 65). 1907'de cerrahi profesörü ve 1908'de binbaşı olan Rıza Nur, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 4 Şubat 1909'daki seçimle İttihat ve Terakki'nin Sinop mebusu olarak Meclis'e girdi ve böylece "Hekimlikle beraber, çok zahmetle edindiği mevkiini, profesörlüğünü, yaptığı epeyce tıbbi telifatı, maişet ve kazancını, rahatını, hayatının emniyetini, istikbalini, her şeyi tekmeleyerek" siyasi hayata atılmış oldu (Rıza Nur 1967, 249-250).

Bu dönemde Rıza Nur, "müzmin bir muhalif" olarak temayüz etmeye başladı. Kısa süre sonra İttihat ve Terakki'den istifa etti ve Ahrar Fırkası'na katıldı (Rıza Nur 1967, 283). Ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşunda yer aldı. Hatıralarında, içinde yer aldığı tüm siyasi teşekkülleri eleştirdi ve her iktidar devrinin bir öncekini arattığından yakındı. Babıali Baskını'nı takiben yurt dışına nefyedilen Rıza Nur, Cenevre'de bir süre hekimlik yaptı; ancak Mondros Mütarekesi'nden sonra memlekete avdet ederek son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne yine Sinop mebusu olarak girdi (Rıza Nur 1967, 283-305). Meclisin dağıtılması üzerine de Ankara'ya geçerek Millî Mücadele kadrosuna dâhil oldu (Rıza Nur 1967, 519-522).

Ankara hükûmetlerinde çok önemli vazifelerde bulunan, Maarif vekilliği, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye vekilliği gibi görevleri deruhte eden, Hariciye Nezaretine ise vekâlet eden Rıza Nur, Lozan Konefransı'na da katılarak barış anlaşmasını imzalayanlar arasında yer almıştır (Birinci 2008, 65-66). Rıza Nur, İzmir suikastı davası sırasında derdest edilen muhaliflerin arasına kendisinin de dâhil edilebileceği kaygısıyla 1926 yılında Paris'e gitmiş (Rıza Nur 1967, 575), oradan da 1933 yılında Atatürk'ün vefatına dek yaşayacağı İskenderiye'ye geçmiştir (Birinci 2008, 66). Kowalski ile yazışmaları da Paris ve İskenderiye'de bulunduğu dönemlere rastlamaktadır. Nutuk'un irat edildiği sene, oradaki iddialara yanıt vermek amacıyla yazmaya koyulduğu hatıralarında, doğumundan 1935 yılının hadiselerine kadar olan dönemi ele almıştır (Rıza Nur 1967, 1373). 1938'de Türkiye'ye dönen Dr. Rıza Nur, 18 Eylül 1942'de Taksim'deki Sülün Palas

² Kowalski'nin Karay/Karaim Türkçesi üzerine çalışmaları için bk.: Kowalski, T. (1929). *Karaimische Texte im Dialekt von Troki : eingeleitet, erläutert und mit einem karaimisch-polnisch-deutschen Glossar versehen* = *Teksty karaimskie w narzecz trockiem*. Polska Akademia Umiejętności, Krakow.

Apartmanı'nda son yayıncılık girişimi olan Tanrıdağ dergisinin tashihleriyle uğraşırken hayata veda etmiştir.

4. TADEUSZ KOWALSKI ARŞİVİ VE RIZA NUR'LA YAZIŞMALAR

Bu yazıda “PAN ve PAU Arşivi” olarak anacağımız kurum kısaca Archiwum Nauki PAN i PAU [= PAN ve PAU Bilim Arşivi] olarak bilinir ve tam adı “Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności” [= Polonya Bilimler Akademisi “PAN” ve Polonya Bilim ve Sanat Akademisi “PAU” Bilim Arşivi]'dir. Arşiv'in resmî İngilizce adı ise “The Archive of Science of the Polish Academy of Sciences and the Polish Academy of Arts and Sciences” şeklindedir. Polonya Bilimler Akademisi'nin “PAN” Krakov şubesi, Tadeusz Kowalski'nin, Krakov'da görev yapmaya başladığı 1915 yılından 1948 yılındaki ölümüne kadar, farklı ülkelerden farklı bilim adamlarıyla sürdürdüğü yazışmaların yanı sıra kendisine ait diğer belgelere ev sahipliği yapmaktadır. Kowalski'ye ait belgeler Krakov PAN ve PAU Arşivi'nde “Archiwum Nauki PAN i PAU Spuścizna Tadeusz Kowalski KIII-4” koleksiyonunda muhafaza edilmektedir. Söz konusu belgeler bugüne kadar çeşitli çalışmalarda değerlendirilmiştir. Kowalski'nin belgeleri arasında saha araştırmalarından elde ettiği bilgi ve gözlemlerini kaydettiği defterleri, çalışmalarına dair notlar, yayın taslakları da bulunmaktadır.³

PAN ve PAU Arşivi T. Kowalski koleksiyonu içerisinde KIII-4, 179 numaralı klasörde Tadesuz Kowalski'nin Rıza Nur'a hitaben yazmış olduğu iki mektup müsveddesi bulunmaktadır ve bunlar arşiv görevlilerinin tespitlerine göre 25.5.1930 ve 12.11.1933 tarihlerine aittir. Gelen mektupların saklandığı KIII-4, 171 numaralı klasörlerde ise 1930 ve 1936 yılları arasında Rıza Nur'un Kowalski'ye yazdığı yedi mektupla 1937 tarihli iki kart vardır. Aynı gruba yerleştirilmiş olan bir mektup da Sinop Rıza Nur Kütüphanesinden 5 Mayıs 1930 tarihinde, Kowalski'ye Rıza Nur'un “Türk Tarihi” kitaplarının gönderildiğini haber vermektedir. 25.5.1930 tarihli müsveddede Kowalski, Rıza Nur'a kitapları aldığını bildirip teşekkür ederek esere hayranlığını belirtmektedir. Kowalski, Rıza Nur'a yazdığı diğer mektupta ise Litvanya Tatarları'ndan bahsetmektedir. Ayrıca verdiği konferanslardan ve Haziran ayı başında Viyana'da toplanacak Alman müsteşriklerinin kongresine katılacağından söz etmektedir.

Rıza Nur'un tüm mektupları Türk elifbasıyla yazılmıştır, buna mukabil Kowalski'nin Rıza Nur'a hitaben yazdığı müsveddeler Latin alfabelidir. İlgili belgeler kronolojik sırayla ve yazarlarının imlâ tercihleri de korunarak aşağıda aktarılmıştır.

4.1. Mektuplar

Archiwum Nauki PAN I PAU Spóścizna Tadeusz Kowalski KIII-4, 171

(1)

[R. Nur'un el yazısıyla] Paris, 7 Şubat 1930

Muhterem âlim,

³ Kowalski arşivindeki mektuplar, diğer belgeler ve bunlar üzerine yapılmış olan çalışmalar hakkında bk.: (Altun 2025a, 3).

Takdim ile şerefyağ olduğum Oğuzname'nin⁴ vusulünü bildiren kartınızı ve irsali lütfunda bulunduğunuz eserleri alarak son derece memnun oldum. Pek çok teşekkürler ederim. Koşuk hakkındaki makaleniz⁵ pek kıymetli olup beni ziyade alakadar etmiştir. Çünkü bundan yirmi yıl evvelinden beri iki eser yazmakla meşguldüm: Biri Türk Tarihi idi. 14 cild olup 12 cildini dört yıl evvel neşretmişdim.⁶ Diğer Türk şiirinin evolüsyonu tarihidir.⁷ Bu eseri de İstanbul'da ve Mısır'da epeyce kolaylatmışım. Üç yıldır Paris kütüphanelerinde de münhasıran buna çalışarak bunu da birkaç ay ikmal etmiş bulunuyorum. Bu eserde analitik olarak halk, saz, tekye ve klasik şiirleri en eski numunelerden son zamana kadar tedkik edilmiş, bunlardaki vezinler, şiir şekilleri, kafiye ve emsali erkama müsteniden tesbit edilmiştir. Bu meyanda koşma hakkında da bir bahis vardır ki onun da böyle tahlili ve bu tahlilden çıkan neticeler vardır. Ancak vasıl olduğum netayic sizinkinden az çok farklıdır.

Keza Türk murabbaında şimdiye kadar nazar-ı dikkat celb etmemiş birkaç şekil de buldum. Maalesef şimdiye kadar Türk şiir adlarıyla şiir şekilleri adları birbirine karıştırılmıştır. Keza klasik olarak tedkik ve tahlil ettiğim 120 şairin divanlarındaki şiirlerin aruz vezinlerini tesbit edip bunlardan Türk aruzunu meydana koymuş bulunuyorum. Şimdiye kadar Türk aruzunun Acem aruzu olduğu umumi bir fikir ise de bu tedkik bu fikrin doğru olmadığını göstermiştir. Türkçe olan eser büyük olduğundan derhal tabii olamayacak; fakat bunlardan burada Fransızca birtakım makale ve risaleler neşr etmek fikrindeyim. Her neşrinde zat-ı alimanelerine de takdim etmeği kendime bir şeref bileceğim. Kartınızda gördüm ki Türkçeyi pek güzel, adeta pürüzsüz biliyorsunuz. Hayret ettim. Bu kadar güzel Türkçe bildiğinizi bilmiyordum. Bu sebeble de mektubumu Türkçe yazdım.

Fa'ik hürmetlerimin kabulünü rica ederim efendim.

[İmza] Doktor Rıza Nur

76, rue des Plantes Paris XIV

(2)

[R. Nur'un el yazısıyla]

Paris, 21 Nisan 1930

Muhterem âlim,

Lütufnamelerini aldım. Sizin gibi Türkolojiye vakıfane ve alimane hizmetler etmekde olan bir zatın gıyabında beslediğim hürmet mektublar-ile tazelenmektedir.

Türk Tarihi adlı eserimi zatıalilerine takdim etmeleri için derhal mahalline yazarım. Bu babda

⁴ Mektupta zikredilen ve Rıza Nur'un hazırlamış olduğu *Oğuzname* isimli eser için bk.: *Uğuzname: Türk destanı*, Societe de Publication Egyptiennes, İskenderiye, 1928. 64 s.; 27 cm.

⁵ Adı geçen makale için bk.: Tadeusz Kowalski, "Koşma", *Enzyklopaedie des Islām. Geographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der muhammedanischen Völker*, C. 2, ed. M.Th. Houtsma v.d., Leiden - Leipzig, 1927, s. 1157-1158; Tadeusz Kowalski, "Koşma", *Encyclopedia of Islam*, 2. basım, Vol 5, KHE-MAHI, ed. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis, Ch. Pellat, E.J. Brill, Leiden, 1986, s. 274-275.

⁶ Söz konusu eser için bk.: Rıza Nur, *Türk Tarihi*, İstanbul: Milli Matbaa, 1344.

⁷ *Türk Şiirinin Evölasyonu Tarihi* hakkında bk.: Nur, R. (1929). Türk şiirinin evolüsyonu tarihi ve analitik (tahlilî) tedkiki. Paris Milli Kütüphanesi, supp. turc. 1420-1421-1422. Bu eser, Güler Doğan Averbek, Arzu Atik tarafından *Türk Şiirbiligi* adıyla 2021 yılında yayına hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Rıza Nur, *Türk Şiirbiligi*, Yayına Hazırlayan: Güler Doğan Averbek, Arzu Atik; Ötüken Neşriyat, Basım Yeri : İstanbul: 2021.

para kabul etmek benim için kabil olmayan bir şeydir. Her hâlde size pek çok rica ederim, bu kıymetsiz eseri benim size olan hürmetimin bir hatırası olarak kabul buyurunuz ve bununla beni pek sevindirirsiniz. Kabulünüze güvenerek ve bu cesaretle eser takdim olunmuştur.

Faik hürmetlerimin kabulünü rica ederim efendim.

[İmza] Doktor Rıza Nur

(3)

[R. Nur'un el yazısıyla] Paris, 20 Mayıs 1930

Muhterem profesör hazretleri,

Takdimiyle kesb-i şeref ettiğim Türk Tarihi'nin vusulünü, lütuf buyurduğunuz pek kıymetli asar-ı alilerinin irsalini müşir lutufnamelerini aldım. Kitaplar da vasil oldu. Derecesiz memnun oldum. Arz-ı teşekkür ederim.

Vilniu tarafında ve Lehistan'ın bazı yerlerinde Tatarların bulundukları malumum ise de bu babda tafsilata malik değilim. Ruslar Türk ve Tatarları asırlardan beri perişan ettiler. Sonra Bolşevikler harpte bu babda taş çıkardılar. Vaktiyle sizin pek kıymetli eseriniz olan ve çok istifade ettiğim Türk şiiri üzerine olan ve sonunda Fransızca hülasası bulunan Altay Türklerinden bahsederek ora Türklerini Rusların bitirdiklerini yazıyorsunuz, gördüm. Ve bunu görölüyor ki müte'essirane bir lisan ile zikr etmişsiniz. Evet Leh-Türk Rus'dan dolayı tabii, kadim ve tarihî dosttur. Sizi ilminizle her [...] gıyaben bilir ve hakkınızda hürmet beslerdim. Bununla ise size hürmet ve muhabbetim pek artmışdı. Ne çare ki Türk ve Tatar ve Lehler Rus elinde çok çekmiştir. Şimdi de Tatarların kıymetli adamları Vilniu ve emsali yerlere sığınmışlardır. Lehistan'dan sehabet görmeleri memul ve mütemennidir.

Bang'ın Komanlar üzerine olan tedkiklerini gördüm. Siz de Kodeks Kumanikus ile meşgul olmuşsunuz. Bunların yazılarının elifbası yapıp neşredilmiş midir? Ben vakıa bir mikdarını tesbit etdimse de bu babdaki tedkikim basit olduğundan ikmal edemedim. Eğer bu elifba yapılmışsa bendenize haber verme lütfunfa bulunursanız minnetdarınız olurum.

Derin hürmetlerimi tadkim ederim efendim.

Doktor Rıza Nur

(4)

SINOP

RIZA NUR KÜTÜPHANESİ

SAYI

Huzur-u âlilerine, 7 mayıs 930

[Kowalski'nin el yazısıyla] odp.⁹ 23/5 1930

Efendim,

⁸ Buradaki kelime okunamamıştır.

⁹Rıza Nur'un mektuplarının başında yer yer Kowalski tarafından kurşun kalemle yazılmış "odp." notu bulunmaktadır. Bu not Lehçe "Odpowiedziałem" kelimesinin kısaltılmışıdır ve yanındaki tarihle birlikte okuduğumuzda "... tarihinde cevap verdim" anlamına gelmektedir.

Paris'te bulunan Doktor Rıza Nur Beğ almış olduğum bir mektubunda kendi eserlerinden olan *Türk Tarihi*'nden bir takımının nam-ı alilerine ilk vasıta irsali emir buyurulmuş olduğundan derhâl postaya tevdi edildiği mir-i mumaileyhe de bildirilecektir. Mezkûr kitapların vürudunda kendisine ve ayrıca da kütüphanemize de tesellüm edildiğine dair malumat verilmesi ricasıyla hürmetlerimi takdim ederim efendim.

Sinop vilayeti Rıza Nur Kütüphanesi

Mütevelli vekili, kütüphane memuru

Zeynel Abidin

(5)

[R. Nur'un el yazısıyla] İskenderiye, 6 11 1933

Pek muhterem efendim,

Takdim ettiğim eserin vusulüne dair olan lütufnamelerini aldım.

Zatıalimanelerine eserlerimi takdim benim için şerefdir. Naçiz eserim hakkındaki nüvazişkâr cümlelerinden dolayı minnetdarane teşekkürler ederim.

Bu eser için hâla da on beş yıldır vakit ve fırsat buldukça ve gezdikçe bir şey bulmağa çalışıyordum. Mektubunuzda Krakow'da da Türk bayrağı bulunduğunu okuyunca pek ziyade müteessif oldum. Keşke önce zatıalilerine yazmış olsaydım veya Leiden'de buluşduğumuz vakit nasıl olup da size sormak aklıma gelmemiş. Pek üzüldüm.

Ne çare hiçbir eseri bütün me haz ve vesikaları toplayarak yapmak mümkün olmuyor.

Pek samimi ve kalbî hürmet ve meveddetlerimin kabulünü rica eylerim efendim.

[İmza] Doktor Rıza Nur

(6)

[R. Nur'un el yazısıyla]

İskenderiye, 19 Teşrinisani 1933

Pek muhterem efendim,

Lütufnamenizi ve melfufu Türk bayrağı fotoğrafını aldım. Pek çok teşekkürler ederim.

Bu büyük lütfunuzdan çok memnun olmakla beraber zahmet buyurulmuş olduğunu arz ederim. Çünkü vaktiniz pek kıymetlidir. Bana büyük ihsanı yaptınız, bir de acaba müzenin arşivinde bu bayrağa dair malumat varsa o da lütuf buyurulur mu? İleride ve lütuf-u mahsuslarından bahsederek bu bayrağı neşr etmek fikrindeyim.

Pek samimi ve derin hürmetlerimi takdim eylerim efendim hazretleri.

[İmza] Doktor Rıza Nur

(7)

[Kowalski'nin el yazısıyla] odp 25/6 36

[R. Nur'un el yazısıyla] İskenderiye, 20 Mayıs 1936

Pek muhterem Profesör,

Zat-ı alinize "Türkbilik revüsü"nın beşinci numerosunu takdim ile kesb-i şeref ediyorum. Son makalelerde zat-ı alinizden bir çok bahs ettim. Köprülüzade Fuad Beg sizin fikirlerinizi, başka

alimlerin neşriyatını çalıp duruyordu. Benim de neşr edilen birtakım şeylerimi sirkat etti. Hatta şifahen benden işittiği şeyleri de kendi namına neşr etti. Nihayet hakikati göstermek için bu makaleyi yazdım.¹⁰ Ön Türk şiirinin vahid-i kıyasisi meselesini Fuad Beg'in değil sizin gösterdiğinizi yazmıştım.¹¹ Buna Fuad Beg kızmış, beş sene kadar evvel neşr ettiği kitabında bu fikrin kendisinin olduğunu ve sizin ondan aldığınızı (isim zikretmeksizin tabii!) yazmış. Ben de bütün hakikati çıplaklığıyla gösterdim.

Samimi hürmetlerimi kabul buyurunuz efendim.

[İmza] Doktor Rıza Nur

(8)

[R. Nur'un el yazısıyla] İskenderiye, 20 Temmuz 1936

Pek muhterem Profesör,

Lütufnamenizi aldım; teşekkürler ederim. Köprülü Fuad hakkındaki makalede nam-ı âlinizin geçmesinden dolayı bu makalede sizin nüfuzunuz olduğuna Köprülü'nün hükmetmesi doğru olamaz. Bunda sizin hiçbir alaka ve tesiriniz yoktur. Sizden public olan neşriyatınız dolayısıyla bahs ettim. Bu da herkesin hakkıdır. Geçen yıllarda o Türk şiirinde dörtlüğün vahid-i kıyasi olduğunu buldum diye yazdı. Ben de bir eserimde ve üç dört yıl evvel o bahis hakkında bir tedkikimi neşrederken Köprülü böyle diyor amma onu bulan Mösyö Kowalski'dir deyip geçdim. Tabii namuslu insanlar doğruyu söyler.

Bir yıl evvel bir eser neşretmiş, yine ısrar ediyor, beni tekzib ediyor ve bir sürü yalan vesikalar söylüyor. Sabrımı tüketti. Ben de foyasını meydana çıkardım. Mesele bundan ibaret. Bundan dolayı zat-ı âlinize kimin ne demeğe hakkı vardır?

Sizin bunda ne dahil ve tesiriniz vardır ve olur. Bu adam müdhiş bir mahluktur. Avrupa'dan âlimlerden ve Türkiye'den aldığım mektuplardan bu makalenin umumu hoşnud ettiğini anlıyorum.

Lütuf buyurulan eser-i âlilerini aldım. Teşekkürlerimi takdim ederim. Anadolu'da yapacağınız seyahatinizden kıymetli tedkik muvaffakiyetli buluşlarla dönüp Türkolojiye şimdiye

[2. sayfa]

kadar olduğu gibi yine kıymetli hizmetler ve himmetler katmanızı can u gönülden dilerim.

Sizin için daima taşıdığım samimi ve fazla hürmetlerimi kabul buyurunuz efendim.

[İmza] Doktor Rıza Nur

(9)

[Kartpostal] 21[??]37 Alexandria (Egypte pulları)

Alex. le 20 août 1937

¹⁰Mektupta bahsi geçen ve Rıza Nur'un yayınladığı makale için bk.: Köprülüzaade Fuad Bey'in Cevabına Cevab / Rıza Nur. -- Alexandria, 1935. Türk Bilik Revüsü = Revue de Turkologie, 5. sayı, 99-162.

¹¹Söz konusu makale için bk.: Türk Şiirinin Vâhidi Kıyâsîsi Mısrâdır / Rıza Nur. -- Alexandria, 1938. Türk Bilik Revüsü = Revue de Turkologie, 8. sayı, 35-38. sayfa

[R. Nur'un el yazısıyla] Pek muhterem dostum efendim,
Lütufnamenize geç cevap verdiğimden beni afv buyurunuz. Bu defa zat-ı âlimanelerine Türkbilik Revüsü'nün 7'nci numerosunu takdim ile şereflenmekteyim.

Eynallu aşireti şivelerini neşr buyuracağınıza¹² ve bilhassa sonbaharda Romanya'daki Türkleri tedkik edeceğinize pek memnun oldum. Romanya Türkleri hicret edip mahvolacaklarından dil ve sair hususiyetleri de bitecektir. Bunların tesbiti hususundaki ilmî gayretleri çok takdire layıktır. Muvaffakiyyetler dilerim.

Pek samimi hürmetlerimi kabul buyurunuz efendim.

[İmza] Doktor Rıza Nur

(10)

Kartpostal: 22De37 Alexandria (Egypte pulları)

[R. Nur'un el yazısıyla] İskenderiye 22 Kânunievvel 1937

Pek muhterem efendim,

Lütuf buyurduğunuz kıymetli eserinizi aldım. Pek çok teşekkürler ederim.

Pek samimi ve derin hürmetlerimi kabul buyurunuz efendim.

[İmza] Doktor Rıza Nur

Tadeusz Kowalski'nin Rıza Nur'a göndermek üzere hazırladığı ve PAN ve PAU Arşivi *Spuścizna T. Kowalskiego* Koleksiyonu dâhilinde KIII-4/179 numaralı klasörde bulunan mektup müsveddeleri:¹³

1. Mektup Müsveddesi

[Kowalski'nin el yazısıyla]

Kraków 25.5.1930

Pek mühterem Doktor Beğ,

"Türk Tarihi" unvanlı çok kıymetli eserinizin bir takîminî son günlerde Sinoptan aldım. Bunun için ne derecede memnun olduğumu ifade edemem ve şükranımı arz etmeğe kuvvetim yetmez.

Şimdiye kadar yalnız cildlerin birer fihristlerini okuyabildim, fakat toplaya bildiğiniz maddenin zenginliği dolayisile hayran kaldım.

Eserinizin istikbalda kendi tarihi tetebbülerimde en faideli ve en doğru rehber olacağını eyi bilirim.

Son haftalarda bizim şark-i-şimali ser- haddimizda bulunan Wilno şehrinde idim.

¹²Adı geçen çalışma için bk.: Tadeusz Kowalski, *Sir Aurel Stein's Sprachaufzeichnungen im Äinallu-Dialekt aus Südpersien; Zapiski Sir Aurela Steina w dialekcie Äinallu z południowej Persji*, Polskiej Akademia Umiejętności, Krakov, 1937.

¹³Bu müsveddelere istinaden Rıza Nur a yazılıp gönderilmiş bulunan mektuplar Sinop Dr. Rıza Nur İl Halk Kütüphanesi nde muhafaza edilmektedir.

[2. sayfa]

İslam medeniyetine aid bir kaç konferans verdim.

O şehirde Lehce konuşan fakat İslam dinini muhafaza etmiş olan Tatarların yaşadıklarını şüphesiz biliyorsunuz. Kendilerin aralarında bir kaç mühterem ve bolşevik istilasından evvel teesis edilen Türk cumhuriyetlerinde mühim bir rol oynamış olanlar zevatı da buldum.

Haziranın iptidasında Vyena'da¹⁴ cem olunacak alman müsteşriklerinin kongresine davetli olarak oraya gitmek niyetindeyim.

Türlere aid hakirane bir kaç eserlerimi dünki posta ile Zati-alinize irsal ettim ve onların kabulünü çok rica ederim.

Derin şükranımın kelimelerini iade ederek faik hürmetlerimin kabulunu rica eylerim efendim.

2. Mektup Müsveddesi

12/XI 33

[Kowalski'nin el yazısıyla]

Pek muhterem Doktor Bey,

6.X tarihli mektubunuzu bundan bir iki hafta evvel aldım ve Krakov'da bulunan Türk sancakları fofograflarını elde etmek maksadile der hal teşebbüse başladım.

Şimdiye kadar bu sancaklardan ancak birinin fotoğrafını çekdire bildim ki onu bu mektubumla birlikte gönderiyorum.

Son zamanlarda Krakov'da Viyana muhasarasiyle bağlı hatıralar sergisi tertip edilmiştir ki bu sergide bir çok şark sanayi-i nefisesi mahsulatı bulunur. Bunlar arasında sergi katalogunda ..
..¹⁵ numaraları taşıyan dört Türk sancağıda [= sancağı da] vardır.

Fotografını gönderdiğim sancak ...¹⁶ numaralı olup daimi olarak Varşovada Zamoyski ailesinin koleksiyonunda bulunur. Lehistanda bulunan Türk sancakları arasında en büyük kıymeti haizi bu dur diye biliriz.

Muhteşem derecede büyük olup Petersburgda Ermitage müzesinde muhafaza olunan ve ancak son Bolşevik Lehistan harbi neticesinde Lehistana iade edilen 44 numaralı sancak dahi büyük merak uyandırmakta dır.

Şimdiye kadar bana karşı gösterdiğiniz iltifatlardan dolayı hissettığım şükranı arz etmek maksadile

¹⁴ Viyana'da.

¹⁵Mektup müsveddesinde buraya beş nokta (.....) konmuştur.

¹⁶Mektup müsveddesinde buraya dört nokta (....) konmuştur.

[sayfa 2]

kalan sancakların fotoğraflarını dahi elde edip tarafınıza göndermeğe çalışacağım.

Son zamanlarda Türkiyede Deniz Lisesi Tarih Muallimi Fevzi bey tarafından yazılan ve Sancağımız¹⁷ ismini taşıyan küçük bir eser neşr edilmiştir ki her halde Zati Alinize de malûm olsa gerektir. Bence bu eserin kıymeti büyük değildir.

Bilvesile

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu makale ile Tadeusz Kowalski'nin Kraków'daki Polonya Bilimler Akademisi (PAN) ve Polonya Bilim ve Sanat Akademisi'ne (PAU) bağlı Archiwum Nauki PAN i PAU, yani PAN ve PAU Bilim Arşivi'nde muhafaza edilen kişisel arşivi üzerine yapılan çalışmalara bir yenisi eklenmiştir. Söz konusu arşivde bulunan Rıza Nur'a ait sekiz mektupla iki kartpostal, Kowalski'ye ait iki mektup müsveddelerinden yazışmalarının 1930-1936 yılları arasında devam ettiği anlaşılmaktadır. Zikre değer bir nokta da Cumhuriyet devrimlerinin savunucusu ve Batılılaşmacı dünya görüşünün temsilcisi olan Rıza Nur'un, mektuplarını 1928 yılında kabul edilen Latin alfabesi yerine, Türk elifbası ile imla etmiş olmasıdır. Kowalski ise 1928'den itibaren diğer Türkçe mektuplarını olduğu gibi Rıza Nur'a hitaben hazırladığı mektup müsveddelerini de Latin alfabesi ile kaleme almıştır.

Eldeki mektup ve mektup müsveddelerine göre, yazışmalar Rıza Nur'un 7 Şubat 1930 tarihli mektubuyla başlamakta, Kowalski'nin *Türk Tarihi* kitabını alma memnuniyetini dile getirdiği 25 Mayıs 1930 tarihli cevabıyla devam etmektedir. Rıza Nur bu süreçte Kowalski'nin Türk şiir formlarına dair makalelerini övmekte ve kendi şiir tarihi çalışmaları hakkında bilgi vermektedir. Özellikle “koşuk” ve “murabba” gibi şiir şekillerine dair yaptığı tahlillerle Kowalski'nin yaklaşımını kıymetli bulmakla birlikte, kendi ulaştığı sonuçların bir nebze farklı olduğunu da ifade etmektedir. Ayrıca Rıza Nur, Kowalski'nin Türkçesinin güzelliği karşısındaki şaşkınlığını da ilk mektubun sonlarına doğru belirtmiştir.

İlerleyen yazışmalarda, Kowalski'nin Litvanya Tatarları üzerine verdiği konferanslar ve katıldığı uluslararası şarkiyat kongrelerinden söz edilirken; Rıza Nur ise Türk şiirinde aruz vezni ve nazım şekilleri konusundaki araştırmalarını paylaşmakta, ayrıca Türk kültürüne dair bilgi ve materyal rica etmektedir. Kowalski, Rıza Nur'un talebi üzerine Krakov'daki müzelerde bulunan Osmanlı sancaklarının fotoğraflarını göndermekte ve bunlar hakkında bilgi vermektedir.

Yazışmalarda dikkat çeken bir diğer konu, Fuat Köprülü ile Rıza Nur arasında yaşanan bir intihal meselesidir. Rıza Nur, *Türkbilik Revue* adlı dergide yayınladığı bir makalesinde, Türk şiirinde dörtlüğün “vahid-i kıyasi” (ölçü birimi) olduğunu ilk ortaya koyanın Kowalski olduğunu yazdığını belirtmekte; Köprülü'nün bu fikri sahiplenmesine sert şekilde karşı çıkmaktadır.

¹⁷Bahse konu olan eser, *Sancağımızın Tarihi* başlığını taşımaktadır; denizcilik tarihiyle ilgili çalışmalarıyla tanınan deniz subayı ve tarihçi Hüseyin Fevzi Kurtoglu (1890-1945) tarafından yazılmış ve Temmuz 1933 tarihli, 329 sayılı Deniz Mecmuası'nın Tarih kısmı ilavesi olarak yayınlanmıştır (Mercan 2021, 26).

Kowalski ise bu tartışmaya taraf olmadığını nazikçe ifade eder.¹⁸

Şahısların birinci elden tanıklıklarını içeren mektup türü, tarihin karanlıkta kalmış noktalarını aydınlatmak bakımından tek başlarına temel kaynak vazifesi görmeseler de, tarihte yaşananların yeniden inşasında vazgeçilmez bilgiler sunmaktadırlar. Burada tam metinlerini sunduğumuz belgeler de, tarihe mal olmuş şahsiyetlerin karakter özelliklerinin yanı sıra Türkoloji biliminin gelişimine ve Cumhuriyet'in kuruluş dönemi hakkındaki araştırmalara katkı yapabilecek detaylar içermektedir.

¹⁸Tadeusz Kowalski'nin öğrencisi ve Varşova'da Türkiyat araştırmalarının kurucusu olan Ananiasz Zajaczkowski de Rıza Nur'la irtibat hâlinindedir. Zajaczkowski, Kowalski'ye yazdığı mektuplardan birinde Rıza Nur'un söz konusu yazısından bahsederken, makaleyi yer yer kaba bulduğunu ama "en sonunda birinin Köprülü hakkında gerçekleri söylemesinden" memnun olduğunu ifade etmektedir. Zajaczkowski'nin 6 Haziran 1936 tarihli mektubunda yer alan ifadeler şöyledir: "Dopiero obecnie dotarł do mnie 5. zeszyt czasopisma Rıza Nur'a Revue de Turcologie. Choć jego odpowiedź Köprülü'emu jest może miejscami zbyt prostacka, to jednak muszę wyznać szczerze, że czytałam ją z uczuciem pewnej satysfakcji: znalazł się wreszcie człowiek, który powiedział prawdę o Köprülü'm." (Majda 2013, 108).

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

Archiwum Nauki PAN I PAU, Spuścizna T. Kowalski KIII-4 171.

Archiwum Nauki PAN I PAU, Spuścizna T. Kowalski KIII-4 179.

Araştırma ve İnceleme Kaynakları:

Altun, H.O. (2025a). “Tadeusz Kowalski Arşivinden 1 - Hüseyin Namık Orkun’la Yazışmalar ve Prometecilik”. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4/1, ss. 1-31.

Altun, H.O. (2025b). Tadeusz Kowalski Arşivinden 4 – Alessio Bombaci ile Türkçe Yazışmalar. *BABUR Research*, 4/1, ss. 23-48. Birinci, A. (2008). “Rıza Nur”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. ss. 65-66.

Caferoğlu, A. (1949). “Tadeusz Kowalski”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, III, 3-4, ss. 245-255.

Kowalski, T. (1914). *Der Dīwān des Kais ibn al-Hatim*. Leipzig.

Kowalski, T. (1927). “*Ḳoṣhma*”, *Enzyklopaedie des Islām. Geographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der muhammedanischen Völker*, C. 2, (ed. M.Th. Houtsma v.d.), Leiden - Leipzig, ss. 1157-1158.

Kowalski, T. (1929). *Karaimische Texte im Dialekt von Troki : eingeleitet, erläutert und mit einem karaimisch-polnisch-deutschen Glossar versehen = Teksty karaimskie w narzeczu trockiem*. Polska Akademia Umiejętności, Krakow.

Kowalski, T. (1936). Ormianskie Oprawy Lwowskich Ksiąg XVI Wieku, *Rocznik Orientalistyczny*, XI, ss. 214-219.

Kowalski, T. (1938). *Wyrazy kipczackie w języku Ormian polskich*. Zakłady Graficzne Znicz, Wilno.

Kowalski, T. (1937). *Sir Aurel Stein’s Sprachaufzeichnungen im Äinallu-Dialekt aus Südpersien; Zapiski Sir Aurela Steina w dialekcie Äinallu z południowej Persji*. Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków.

Kowalski, T. (1986). “*Ḳoṣhma*”, *Encyclopedia of Islam*, 2. basım, Vol 5, KHE-MAHI, ed. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis, Ch. Pellat, E.J. Brill, Leiden, ss. 274-275.

Majda, T. (2013). *Urzeczeni Orientem: listy profesora Ananiasza Zajączkowskiego do profesora Tadeusza Kowalskiego 1925–1948*, Wydawnictwo Agade, Warszawa.

Mercan, E. (2021). Deniz Harp Tarihçisi Bir Bahriyeli: Hüseyin Fevzi Kurtoğlu”. *Turkish Journal of War Studies*, 2.1, ss. 17-37.

Nur, R. (1928). *Uğuzname: Türk destanı*, Societe de Publication Egyptiennes, İskenderiye.

Nur, R. (1929). *Türk şiirinin evolüsyonu tarihi ve analitik (tahlilî) tedkiki*. Paris Milli Kütüphanesi, supp. turc. 1420-1421-1422.

Nur, R. (1935). “Köprülüzade Fuad Bey’in Cevabına Cevab”. *Türk Bilik Revüsü/Revue de Turkologie*, 5, Alexandria, ss. 99-162.

Nur, R. (1938). “Türk Şiirinin Vâhidi Kıyâsîsi Mısırâdır”. 1938. *Türk Bilik Revüsü/Revue de*

Turkologie, 8. sayı, Alexandria, ss. 35-38.

Nur, R. (2021). *Türk Şiirbiligi*, (Yayına Hazırlayan: Güler Doğan Averbek, Arzu Atik). Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Nur, R. (2022). *Uğuz Kağan Destanı*. (Yayına Hazırlayan: Levent Gündüz). Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Nur, R. (1967-68). *Hayat ve Hâtıratım*, I-IV, İstanbul.

Poradzisz, J. (1973). "Materiayy Tadeusza Kowalskiego", *Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, (ed. Z. Kolankowski), Varşova, ss. 52-99.

Stachowski, M. (1998). "Kowalski, Caferoğlu und die Universität Stambul", *Türk Dilleri Araştırmaları*, 8, ss. 211-228.

Stachowski, M. (2010). "Tadeusz Kowalski a sprawa jego niedoszłego wyjazdu na Uniwersytet Stambulski". *LingVaria*, Rok: V, 1/9, ss. 149-168.

Stachowski, M. (2024). "Türkiye Türkçesi diyalektolojisinin başlatıcısı olarak Tadeusz Kowalski (1889-1948)" (Çev.: Altun, H.O.). *BABUR Research*, 3/2, ss. 167-177.

Stachowski, M., (2025). "Açıklamalı Bibliyografya 1984-2024" (Çev.: Altun, H.O.). *Journal of Old Turkic Studies*, 9/2, ss. 416-501. <https://doi.org/10.35236/jots.1707000>

Tanyu, H. (1962). "Zamanın Tüketemediği Rıza Nur (1879-1942)", *Orkun*, 8, ss. 5-8.

Yüce, N. (2002). "Tadeusz Kowalski". *DİA*, 26, ss. 228-229.

Zaborski, A. (1999). "Tadeusz Kowalski – pierwszy i ostatni nowoczesny orientalista polski". *Tadeusz Kowalski (1889–1948) Materiały z Posiedzenia Naukowego PAU w dniu 19.VI.1998 r.* (ed. R. Majkowska). Seria: "W służbie nauki", nr 4, Kraków, ss. 9-18.